

Профілактична діяльність школи щодо дитячої бездоглядності та безпритульності

Рень Л. В.
м. Чернігів

Складна політична та соціально-економічна ситуація, яка спостерігається в Україні впродовж тривалого часу, зумовлює негативні тенденції, серед яких не останнє місце займає дитяча бездоглядність та безпритульність. Поширення цього явища становить загрозу для життя та здоров'я нації.

За даними Міжнародного Благодійного Фонду Карітас України та Європейського Руху в Україні, які реалізують спільний проект «Допомогти дітям вулиці», у нашій державі налічується 120 тис. таких дітей [5]. Упродовж тривалого часу ведуться активні пошуки державними службовцями, науковцями, соціальними педагогами-практиками вирішення зазначеної проблеми.

Зокрема, за період незалежності прийнято понад 30 законодавчих актів щодо питання бездоглядності та безпритульності, серед яких Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей», постанова Верховної Ради України «Про дитячу безпритульність в Україні та шляхи подолання цього явища», «Державна програма подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2006–2010 роки» та ін. Створені та активно діють притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації, консультативні пункти при ЦСССДМ.

Дослідники давно прийшли до висновку, що найбільш ефективною із усіх методик вирішення проблем є профілактика.

Соціально-педагогічну профілактику безпритульності неповнолітніх визначають як систему заходів, спрямовану на вивчення особливостей розвитку та виховання неповнолітніх, умов їхнього виховання та навчання, причин аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки, що призводять до безпритульності, та використання отриманих знань у діяльності щодо попередження поширення безпритульності неповнолітніх [3, 36]. На нашу думку, у цьому контексті все більшого значення набуває діяльність загальноосвітньої школи.

Дитяча бездоглядність, безпритульність, як актуальна соціально-педагогічна проблема

вивчається Т. Алексеєнко, Л. Артюшкіною, О. Безпалько, А. Капською, Т. Зайцевською та ін. Науковці аналізують сучасний стан зазначеної проблеми, причини цього явища, а також пропонують шляхи його подолання. Проблеми дезадаптації дитини у школі досліджують О. Васильєв, Д. Журавльов, О. Кочерга, А. Потаніна, С. Тітова. Питання профілактичної діяльності школи щодо дитячої бездоглядності та безпритульності недостатньо вивчене та розроблене науковцями, у зв'язку з чим ставимо собі за мету проаналізувати сучасний стан зазначеної проблеми та визначити перспективні напрямки роботи у цій сфері.

Бездоглядні діти — це діти, які проживають у сім'ї, але належний контроль за їх вихованням, навчанням, поведінкою та розвитком з боку батьків, близьких та родичів чи осіб, що їх замінюють, не здійснюється. Безпритульні діти — це діти, що залишилися без піклування батьків, втратили їх, чи діти, батьки яких позбавлені батьківських прав, а також не знаходяться на піклуванні у тих чи інших закладах [2, 306]. Ці поняття часто узагальнено визначають як діти вулиці.

Серед причин виникнення явища діти вулиці вчені визначають наступні: алкоголізм і наркоманія батьків, їх передчасна смерть, непрацездатність (в т. ч. психічні захворювання), народження дітей поза шлюбом, соціальна дезорганізація сім'ї, зростання кількості неповних сімей. Основна увага дослідників акцентується на діяльності двох соціальних інституцій, що є визначальними у поширенні дитячої бездоглядності як соціально-педагогічного явища: сім'ї і школи.

Окремим фактором, який, на думку авторів, примножує кількість безпритульних дітей є дистанціювання системи освіти від дітей, що перебувають у кризових ситуаціях.

На жаль, багато шкіл перестали бути місцем, де дитина відчуває повагу і захист. Учні, що залишили школу, у більшості випадків вважають, що рівень психологічного переслідування у школі був вищий, ніж в асоціаль-

ному середовищі на вулиці. Як показало опитування дітей, що перебувають у стані бродяжництва, вони перестали відвідувати школу, бо не хотіли бути об'єктом критики з боку вчителів та мати вигляд невдах в очах однолітків [1, 74].

Дослідниця Н. Павлик розглядає динаміку розвитку дитячої безпритульності, яка, на її думку, зумовлюється трьома основними соціальними інститутами дитинства — сім'єю, школою, групою однолітків (рис. 1).

Відповідно, бездоглядна дитина «проходить» стадії від неблагополучної сім'ї, яка втратила виховний потенціал через дезадаптацію, через байдужість масової школи до девіантної групи однолітків у середовищі вулиці, яке стає для дитини єдиним простором життєдіяльності, соціалізації, виховання [4]. Таким чином, основними інститутами, у яких має здійснюватися профілактика дитячої бездоглядності та безпритульності, є сім'я та школа.

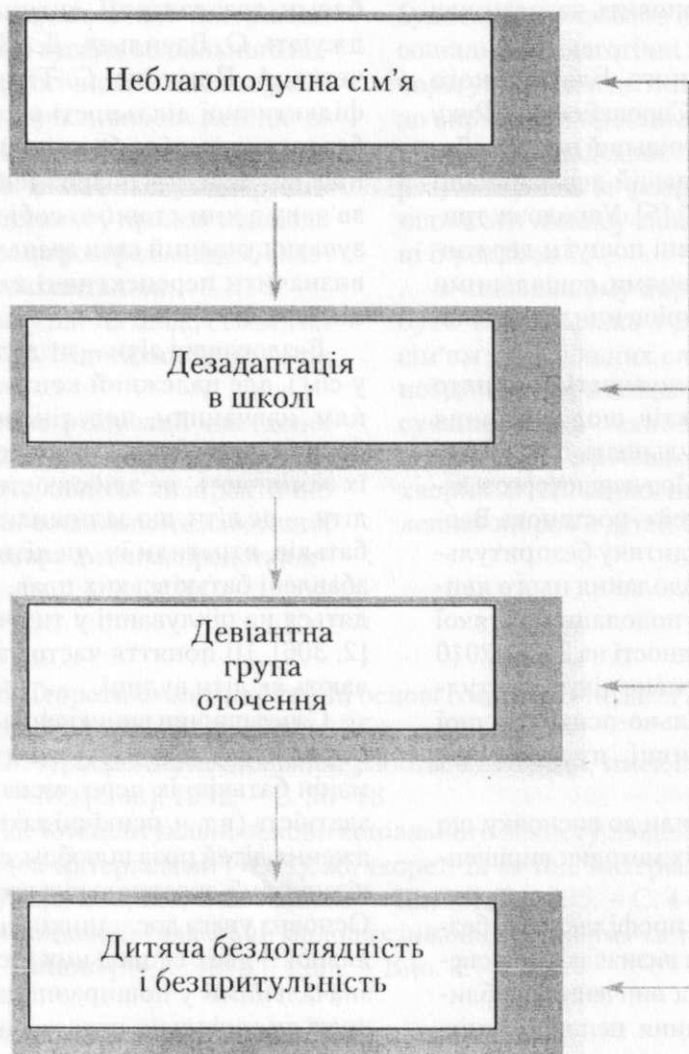

Рис. 1. Динаміка розвитку дитячої бездоглядності

У зв'язку з тим, що сім'я більш закрита для виховних впливів, то місцем, де діти мають опановувати соціально корисні моделі поведінки, виробляти навички протидії негативним соціальним явищам, має бути школа. На-

разі якщо особистісні потреби дітей не реалізують вдома, вони повинні реалізуватися у школі. Учні мають отримати у школі те, чого їм не вистачає вдома — теплі, щирі взаємовідносини як з однолітками, так і з дорослими.

Соціально-педагогічні основи профілактики дитячої бездоглядності та безпритульності у загальноосвітній школі лише починають розроблятися.

Слід зазначити, що найбільш активно в останні роки вивчалася та впроваджувалася система заходів, спрямованих на формування здорового способу життя, профілактику дитячого алкоголізму та наркоманії. Звичайно, бездоглядні та безпритульні діти мають ставлення до цієї проблеми, так як вони у переважній більшості випадків схильні до ризикованої та адиктивної поведінки. Дитяча закладаність, бездоглядність є передумовою, що сприяє залученню дітей до девіантних форм поведінки.

У здійсненні профілактики зловживання алкоголем та психоактивними речовинами основний акцент робиться на заходи, спрямовані на охорону здоров'я. Однак на відміну від цієї системи профілактичних заходів, попередження бездоглядності та безпритульності доречно розглядати з інших позицій. Адже соціально-економічні стосунки, що складаються у нашій державі, деформують міжособистісні стосунки у сім'ях та стають основою для порушення прав дитини. Протестною формою поведінки у таких випадках є втечі неповнолітніх з дому. Тому завданням школи у попередженні явища «діти вулиці» є цілеспрямована соціально-педагогічна робота з сім'ями, що знаходяться у зоні та групі ризику.

Вивчаючи стан проблеми дитячої бездоглядності та безпритульності, у 2008 році нами було проведено опитування учнів 7-х класів м. Чернігова, вибірка складала 257 чоловік, з них 131 хлопчик та 126 дівчаток. У ході дослідження аналізувалися фактори, що сприяють поширенню явища «діти вулиці», серед яких: стосунки із вчителями та однокласниками, взаємовідносини у сім'ї, проведення вільного часу.

Опитування показало, що понад 70 % учнів (32,2 % хлопчиків і 38 % дівчаток) іноді не хочуть ходити до школи, 15,4 % (9,6 % хлопчиків та 5,8 % дівчаток) — часто про це думають, 2,4 % (1,2 % хлопчиків та 1,2 % дівчаток) — коли не хочуть, не йдуть до школи; лише 10% неповнолітніх ніколи так не думають. До того ж, 16 % учнів відповіли, що вони пропускають заняття без поважної причини, просто не маючи бажання йти до школи. Причому, кількість пропусків занять одним учнем

коливається від одного уроку до всіх уроків впродовж місяця.

На питання «Які стосунки у тебе із вчителями?» 53,2 % учнів відповіли «загалом добрі, мене все влаштовує»; 33 % — «нормальні стосунки лише з деякими вчителями»; 12,2 % — «конфліктні стосунки із вчителями, часто не хочу ходити до них на уроки»; 1,6 % учнів відповіли «мені байдуже, я взагалі намагаюсь з ними не спілкуватись».

Отже, можна констатувати, що більше половини учнів задоволені своїми стосунками із вчителями, у інших виникають певні труднощі у взаємодії із вчителями, що позначається на ставленні дітей до школи. На питання «Які стосунки у тебе з однокласниками?» 58,4 % учнів відповіли «я товаришую з однокласниками, вони мене поважають рахуються з моєю думкою», що говорить про досить високий рівень самооцінки неповнолітніх. 33,8 % опитаних відповіли «я дружу лише з декількома однокласниками, всі інші мене не цікавлять». Це підтверджує відому реакцію групування підлітків. Три особи відповіли, що їх не цікавить життя класу взагалі і два — що однокласники їх ігнорують.

Вивчаючи проблему дитячої бездоглядності та безпритульності, ми також виявили, що у 31,8 % учнів іноді виникає бажання втекти з дому (у 12,8 % хлопчиків та 19 % дівчаток); часто про це думають 6 % опитаних (3,2 % хлопчиків та 2,8 % дівчаток); на те, що вони вже втікали, вказали дві дівчинки. Ніколи не виникає бажання тікати з дому у 58 % учнів. У чотирьох хлопців це питання чомусь викликало проблеми, і вони не відповіли на нього.

Фактично біля половини опитаних учнів, так чи інакше мають відношення до явища «діти вулиці». Причому, в тих учнів, у яких іноді чи часто виникає бажання втекти з дому, відзначаються недовірливі та конфліктні стосунки з батьками. Так, 52 % опитаних охарактеризували свої стосунки «спілкуємось нормально, але своїми особистими проблемами не ділюся», 4 % — «ми весь час сперечаємося, постійно конфліктуємо». Однак, 44 % учнів з тих, у яких виникає бажання втекти з дому, довіряють свої батькам, часто просять поради.

Серйозним фактором поширення дитячої бездоглядності є неорганізоване дозвілля неповнолітніх. Ми вивчали особливості проведення вільного часу з батьками та друзями.

Так, 25,4 % опитаних учнів займаються з батьками домашніми справами; 19,7 % — разом дивляться телевізор; 8,2 % неповнолітніх відзначили, що батьки допомагають виконувати домашні завдання. Майже 11% опитаних разом з батьками дивляться телевізор, займаються домашніми справами і виконують домашні завдання. До пропонуванних варіантів проведення часу з батьками учні також додавали такі: «ходимо завжди в кіно чи інші місця відпочинку», «розмовляємо про події», «іноді гуляємо разом», «граємося з собакою».

Однак деякі учні відзначали, що не проводять взагалі часу з батьками, посилаючись на свою постійну зайнятість у діяльності різних гуртків та на спортивних тренуваннях.

Разом з тим 5,4 % учнів майже ніколи не проводять час разом з батьками, оскільки останні завжди зайняті, 3,2 % учням не цікаво проводити час з батьками, так як є ненабагато цікавіші справи.

Деякі учні відзначали, що бачаться з батьками «іноді, під час прийому їжі» або коли йдуть у гості, а так у всіх різні плани, «у вихідні

з батьком, а у робочі — з мамою», «батьки дивляться телевізор, а я граюся на комп'ютері», що може свідчити про незадовільне проведення часу з батьками. 48,5 % опитаних неповнолітніх відзначили, що вільний час з друзями проводять «гуляючи по місту у пошуках пригод»; 13 % дітей крім того, що гуляють по місту також ходять до комп'ютерних клубів; 4,4 % п'ють пиво, курять; і лише 6,8 % учнів ходять до бібліотек та кінотеатрів, 2 % учнів відзначили, що у них немає вільного часу, так як треба вчити багато уроків. Учні також відзначали, що у вільний час з друзями ходять на пікніки, у парки, займаються спортом, говорять по телефону.

Результати опитування були цікавими та несподіваними для соціальних педагогів шкіл, у яких проводилося опитування. Як виявилось, таку проблему соціальні педагоги практично не розглядають у контексті своєї діяльності у школі.

Як показало наше дослідження, профілактика дитячої бездоглядності та безпритульності на рівні школи є досить актуальним питанням, яке потребує подальшої розробки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Громадська думка: дослідження, аналіз, висновки.— К.: ДЦССМ, 2003.— 164 с.
2. Девиантологія: хрестоматія / [авт.-сост. Ю. А. Клейберг].— СПб.: Речь, 2007.— 412 с.
3. Лебедева І. Актуальність профілактики безпритульності неповнолітніх у соціально-педагогічній теорії і практиці: соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю / І. Лебедева // Соціальна педагогіка: теорія і практика.— 2005.— № 2.— С. 33—38.
4. Павлик Н. П. Психолого-педагогічні умови організації процесу виховання у притулках для неповнолітніх: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Павлик Н. П.— К.: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2007.— 255 с.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу стану профілактичної діяльності загальноосвітньої школи щодо дитячої бездоглядності та безпритульності, пропонуються рекомендації для її вдосконалення.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена анализу состояния профилактической деятельности общеобразовательной школы по отношению к детской безнадзорности и беспризорности, предлагаются рекомендации для её усовершенствования.